Роль Національного банку України у процесі готівкового переходу з DM на євро

1. Вступ
2. Ціль ефективного, швидкого та справедливого готівкового переходу з DM на євро
3. Роль НБУ у забезпеченні комерційних банків євро-банкнотами
4. Роль НБУ у забезпеченні населення євро-банкнотами
5. Висновки

1. Вступ

З 1 січня 2002 р. національні банкноти усіх країн євро-простору буде замінено євро-банкнотами. Населення України, зокрема колишні "остарбайтери" – громадяни, примусово вивезені під час Другої світової війни для роботи за кордон, мають значну кількість банкнот DM, які підлягають обміну. Для захисту українських громадян, власників банкнот DM, та в інтересах конструктивної співпраці з Європейським Центральним банком (ЄЦБ), Уряд України і Національний банк України (НБУ) мають забезпечити безперешкодний обмін готівкових грошей[1] в Україні. У даній роботи запропоновано заходи, спрямовані на досягнення цієї мети.

2. Ціль ефективного, швидкого та справедливого готівкового переходу з DM на євро

Готівковий перехід з DM на євро в Україні пов'язаний з певними витратами. Банкноти DM та євро-банкноти необхідно транспортувати у межах країни, а також з євро-простору в Україну. Це транспортування має бути організовано та застраховано. Крім цього, при переході з DM на євро виникають кредитні відносини та витрати на виплату процентів. Бажано, щоб загальні витрати на готівковий перехід були б якомога низькими (**ефективний перехід**).

Готівковий перехід має значні переваги, зумовлені "позитивним ефектом масштабу" (economies of scale). Наприклад, значно вигідніше один раз транспортувати 2 млн. євро, ніж два рази по 1 млн. євро (включаючи витрати на організацію та страхування). Для реалізації цього "позитивного ефекту масштабу" необхідно, щоб значна частка готівкових DM була обмінена на євро протягом короткого проміжку часу. Таким чином, передумовою для ефективного (вигідного з точки зору витрат) переходу з DM на євро є **швидкий перехід**, який є бажаний через такі причини: довге "співіснування" банкнот DM та євро-

[1] Тема даної роботи стосується лише готівкових грошей при переході з DM на євро. Питання переходу з DM на євро, що стосується рахунків та договорів, буде розглянуто лише тоді, коли це матиме значення для готівкового переходу.

банкнот знижує ліквідність в обмінних пунктах і, тим самим, підвищує маржу обміну. Крім цього, паралельне існування цих двох валют протягом довгого часу призводитиме до невпевненості з боку українських власників DM та євро.

У рамках готівкового переходу з DM на євро може виникнути несправедливе навантаження на окремі групи учасників цього процесу. З одного боку, українське населення (власники DM) зіткнеться із занадто високими зборами, що стягуються при обміні валют. З другого боку, встановлена маржа обміну, яка не покриває видатки, може призвести до підвищення витрат банків та обмінних пунктів. Перехід з DM на євро не повинен фінансово обтяжувати жодну з груп (**справедливий перехід**).

Далі буде запропоновано заходи, спрямовані на досягнення ефективного, швидкого та справедливого готівкового переходу з DM на євро в Україні. Ці заходи стосуються обох рівнів, які необхідно розрізняти при забезпеченні євро-банкнотами: забезпечення українських комерційних банків (включаючи обмінні пункти) і українського населення євро-банкнотами.

3. Роль НБУ у забезпеченні комерційних банків євро-банкнотами

Забезпечення комерційних банків готівковою іноземною валютою[2] являє собою послугу, яка пропонується і успішно реалізується міжнародними комерційними банками. Також і у конкретному випадку переходу з DM на євро в Україні необхідно враховувати той факт, що міжнародні комерційні банки пропонуватимуть або відповідно вже запропонували свої послуги. Тобто, постає питання, чи повинен також і Національний банк запропонувати послуги у забезпеченні євро-банкнотами (включаючи вилучення банкнот DM) українським комерційним банкам[3].

Європейський Центральний банк запропонував Національному банку України так званий *frontloading* євро-банкнотами.[4] З 1 грудня 2001 р. НБУ може отримати від ЄЦБ євро-банкноти за умови надання гарантій і розповсюджувати їх серед українських комерційних банків. Зобов'язання НБУ перед ЄЦБ за надані євро-банкноти виникнуть лише 2 січня 2002 р. До того часу не буде жодних витрат і, зокрема, нарахування процентів.

Frontloading, запропонований ЄЦБ Національному банку України, міг би сприяти реалізації ефективного, швидкого та справедливого переходу з DM на євро в Україні. По-перше, потенційна конкуренція міжнародних комерційних банків та Національного банку щодо забезпечення українських комерційних банків євро-банкнотами дозволить уникнути завищених зборів або монопольних рент через маржу банків та обмінних пунктів. По-друге, підвищиться надійність у забезпеченні євро-банкнотами: проблемні моменти при забезпеченні комерційних банків євро-банкнотами можуть бути відносно легко та швидко

[2] Тут мається на увазі лише готівкова іноземна валюта (у формі банкнот і монет), а не кошти на рахунках в іноземних валютах.

[3] У цій роботі ми не торкаємося співвідношення між комерційними банками та обмінними пунктами. Вони розглядаються як одне ціле.

[4] Згідно з рішенням Ради ЄЦБ пропозицію *frontloading* було зроблено усіма центральними національними банками країн євро-простору центральним банкам за межами цих країн.

ліквідовані. Тому НБУ необхідно серйозно підійти до вивчення пропозиції ЄЦБ щодо *frontloading* і, у разі необхідності, - прийняти цю пропозицію.

4. Роль НБУ у забезпеченні населення євро-банкнотами

При забезпеченні населення України євро-банкнотами (включаючи вилучення банкнот DM) НБУ відіграватиме роль регулюючої та наглядової установи щодо комерційних банків та обмінних пунктів. Протягом обмеженого проміжку часу обмін DM на євро має підлягати особливому режиму. По-перше, обмін готівкових DM на євро має являти собою пряму операцію, з якої збори стягуються лише одноразово. Особливо підкреслимо, що не повинно бути ніякого обміну через гривні. По-друге, обмін DM на євро мав би бути звільнений від 1%-го збору до Пенсійного фонду, який має місце при звичайній купівлі готівкової іноземної валюти.

Відносно регулювання маржі обміну, то тут ми впевнені у тому, що НБУ не повинен *встановлювати* для банків та обмінних пунктів ніякої максимальної маржі, яка стосується виключно обміну готівкових DM на євро.[5] У разі встановлення вищої межі, яка є занадто низькою і не покриває витрат обмінних пунктів, банки та обмінні пункти матимуть необґрунтоване навантаження, що перешкоджатиме безпроблемному обміну DM на євро. З іншого боку, якщо буде встановлено вищу межу, яка перевищує витрати, необхідно звернути увагу на те, що обмінні пункти можуть "об'єднатися" з метою фіксації такого курсу, щоб не створювати конкуренцію один одному і отримувати значні монопольні прибутки. У цьому випадку держава значно "полегшить" створення цінової монополії і нестиме відповідальність за несправедливий готівковий перехід від DM на євро.

Наведені приклади щодо можливих небезпек при встановленні вищої межі необхідно сприймати цілком серйозно. Постає питання відносно спроможності НБУ визначити "дійсні" витрати обмінних пунктів при обміні валют. НБУ мав би спиратися на інформацію, яка походить від самих банків та обмінних пунктів, які, однак, зацікавлені у якомога високій маржі. Крім цього, оцінка витрат за допомогою діючих ринкових цін на подібні послуги не є розумною, тому що останніх просто не існує. Особливо, не можна використовувати для оцінки витрат у якості вихідної величини існуючу маржу при обміні USD і гривні.

Замість встановленої обмінної маржі Національний банк, на наш погляд, мав би спробувати укласти з комерційними банками (включаючи обмінні пункти) *добровільну угоду* про фіксований курс обміну готівкової валюти, бажано на рівні 2 DM/євро.[6], яка після її укладення стає обов'язковою до виконання для її

[5] Щоправда, безготівковий перехід українських комерційних банків з DM на євро має визначатися Національним банком і відбуватися безкоштовно за точним обмінним курсом у розмірі 1,95583 DM/євро.

[6] Перехідний курс для безготівкових коштів на рахунках і по договорах в DM, мав би, однак, як і в Німеччині, дорівнювати 1,95583 DM/євро. Потрібно юридичне забезпечення того, щоб імовірний курс обміну 2 DM/євро діяв тільки виключно для обміну готівкової валюти і не торкався рахунків і договорів на базі німецької марки.

учасників (**далі:** ***добровільна угода зобов'язуючого характеру***) Фіксований "округлений" обмінний курс суттєво полегшив би готівковий перехід з DM на євро і мав би переваги для всіх учасників цього процесу. Процес технічного виконання цього завдання банками та обмінними пунктами спрощується і прискорюється і, таким чином, можна було б заощадити кошти і суттєво зменшити імовірність будь-яких помилок. Витрати на інформування власників DM (стосовно порівняння цін тощо) значно зменшуються і суттєво спрощується процедура нагляду за цим процесом з боку НБУ. Крім того, це дозволить запобігти різним порушенням. В запропонований готівковий обмінний курсу розмірі 2 DM/євро вже закладена маржа на рівні понад 2,2%. Ця маржа могла б покрити витрати банків та обмінних пунктів і забезпечити, крім цього, відповідний прибуток.

Укладення такої угоди дозволить ліквідувати конкуренцію між обмінними пунктами. Цілком імовірно, що серед даних умов конкуренції середній курс обміну у незначній мірі вигідний для власників DM. Але твердий курс обміну готівкової валюти на рівні 2 DM/євро здається нам за даних обставин більш придатним для ефективного, швидкого і справедливого переходу на євро, ніж вирішення цього завдання на засадах конкуренції. Ідеальним рішенням було б укладення добровільної угоди зобов'язуючого характеру з усіма банками (включаючи обмінні пункти). Але можна уявити собі також і укладення подібної угоди з групою банків, які переважно охоплювали б всі регіони країни.

Якщо запропонована угода не буде укладена, то вільна конкуренція між обмінними пунктами повинна була б забезпечити ефективний перехід та невелику маржу. Функція НБУ в такому разі мала б полягати у тому, щоб запобігти виникненню на ринку грошового обміну в регіонах з монопольними структурами вкрай нечесних обмінних курсів. Тобто вирішальне питання полягає в тому, яким чином цього можна досягти, щоб мимоволі не посприяти виникненню шкідливого цінового картелю між банками та обмінними пунктами.

Згідно з резолюцією НБУ від 12 вересня 2001 р. обмінний курс в обмінних пунктах має відхилятися від офіційного курсу Національного банку максимум на 5%.[7] Для досягнення бажаного обмеження НБУ мав би забезпечити дію цього *загального* цінового регулювання і для обміну готівкових DM на євро. Для цього, в першу чергу, було б необхідно, щоб ця резолюція залишалася чинною на певний період особливого режиму при обміні DM/євро. По-друге, починаючи з 1 січня 2002 р., НБУ, використовуючи офіційний курс євро та перехідний курс 1,95583 DM/євро, має забезпечити обрахування курсу для німецької марки та його оприлюднення. Припускається також і пряме опублікування перехідного курсу DM/євро у розмірі 1,95583 DM/євро. Завдяки таким заходам можна досягти ефективної верхньої межі у розмірі 5% для обміну готівкових DM на євро, яка не дозволить банкам і обмінним пунктам зловживати з метою утворення цінового картелю, оскільки загальне цінове регулювання (5%-

[7] Порівняйте: Резолюція НБУ № 13-135/3731-5528 від 12 вересня 2001 р.

обмеження) навряд чи придатне для визначення картельної ціни для такого спеціального випадку як обмін готівкових DM на євро.

Усі запропоновані заходи, як вже було зазначено, мають діяти лише протягом певного часу. Ми пропонуємо 15 березня 2002 р. як останній день дії особливого режиму готівкового переходу з DM на євро. Після цього терміну з боку НБУ не має більше здійснюватися регулювання цього процесу. Встановлення таких часових рамок має спонукати власників DM до відносно швидкого обміну валюти, щоб здійснити його на привабливих умовах. Таким чином, обмеження у часі є важливим інструментом для забезпечення швидкого переходу та ефективного переходу на євро і реалізації "позитивного ефекту масштабу".

Всі заходи і постанови Національного банку у зв'язку з переходом DM/євро стосовно готівкових коштів, безготівкових коштів на рахунках та по договорах мають широко оприлюднюватися шляхом проведення ефективної інформаційної кампанії[8]. При цьому, по-перше, слід вказати на різні шляхи переходу для готівкових коштів, з одного боку, та для безготівкових коштів на рахунках і по договорах, з іншого. По-друге, слід чітко зазначити, що і після 15 березня 2002 року обмін купюр німецької марки принципово буде можливим, навіть якщо ця послуга, скоріш за все, коштуватиме дорожче. По-третє, слід підкреслити, що власники DM можуть повністю уникнути обмінної маржі, якщо вони покладуть їх на рахунки у DM, які вони можливо мають.

5. Висновки

Ефективний, швидкий та справедливий готівковий перехід від DM на євро в Україні представляє інтерес для Уряду України та Національного банку України. Для досягнення цієї мети НБУ слід серйозно перевірити можливість застосування *frontloading* євро-банкнотами, запропонований Центральним Європейським банком. Крім цього, до 15 березня 2002 р. НБУ мав би застосувати спеціальний режим для обміну DM на євро-банкноти, не встановлюючи, однак, максимального розміру маржі обміну. Натомість, Національному банку слід було б спочатку спробувати узгодити з комерційними банками та обмінними пунктами фіксований обмінний курс у розмірі 2 DM/євро. У разі, якщо не буде укладено цієї добровільної угоди зобов'язуючого характеру, необхідно було б забезпечити чинність загальнодіючого обмеження щодо маржі обміну у розмірі 5% для готівкового обміну DM на євро.

Р. Д., жовтень 2001 р.

Рецензент: Ф. В.

[8] Це стосуються зокрема колишніх "остарбайтерів", які мають отримати компенсаційні виплати в DM до кінця цього року.